

Otóż niezbywalną funkcją apostołatu hierarchicznego jest troska o strzeżenie depozytu wiary. Funkcję tę spełnia hierarchia w dwojaki sposób. W sposób pozytywny, powierzając różnym ludziom taką lub inną misję i wiążąc wtedy oficjalnie apostołstwo powszechne z apostołstwem hierarchicznym: w sposób zaś negatywny, interweniując tylko tam, gdzie zagrożona jest jedność i czystość Chrystusowej ewangelii. W jednym i drugim wypadku odpowiedzialność za depozyt wiary spoczywa na tych, których Bóg do tej funkcji uzdolnił odpowiednimi charyzmatami i którym przełożeni Kościoła misję taką przekazali — słowem — na apostołacie hierarchicznym.

Warszawa

KS. JAN STEPIEŃ

Ks. Józef Kudasiewicz

NOWE FORMY APOSTOLATU BIBLIJNEGO

Rozwijający się dziś bardzo dynamicznie apostołat biblijny charakteryzuje się szczególnie tym, że szuka nowych sposobów dotarcia do współczesnego człowieka. Wykorzystuje osiągnięcia współczesnej pedagogiki; nie gardzi również pozytywnymi osiągnięciami środków masowego przekazu. Tych nowych metod wypracowano już wiele¹; tu zwrócimy uwagę tylko na dwie najważniejsze i zasługujące na rozpowszechnienie.

1. KRĘGI BIBLIJNE

Ta forma apostołatu biblijnego wywodzi się z francuskich (JOC) i niemieckich (CAJ) środowisk młodzieżowych. Ma ona różne nazwy: „rozmowy biblijne” — ponieważ praea ma charakter rozmowy, dyskusji; „kręgi biblijne” — dyskusja bowiem przeprowadzana jest w określonych grupach uczestników; „kręgi żywej ewangelii” — gdyż opiera się głównie na tematach ewangelicznych, z których wyprowadza wnioski dla chrześcijańskiego życia².

¹ W. Erl i F. Gaiser w książce *Neue Methoden der Bibelarbeit* (Tübingen 1969) wliczają aż 20 nowych sposobów inicjacji biblijnej.

² Por. O. Knoch, *Bibel und Seelsorge* (Werkhefte zur Bibelarbeit, 1) Stuttgart 1964, 139 n. Tenze, *Das lebendige Evangelium. Eine neue Form biblischer Arbeit*, Oberrhein. Pastoralblatt 10 (1963) 316—320. H. Schürmann, *Die Heilige Schrift im Gemeindeleben*, w: *Bibel und Seelsorge*, dz. cyt., 174—179. Ks. J. Mędała, *Krąg biblijny*, w: *Gorzowskie Wiad. Kościelne* 12 (1969) 63—66.

Specyfika pracy w kręgach biblijnych polega na tym, że wszyscy uczestnicy rozmowy wspólnie, metodą dyskusyjną, przerabiają jakiś konkretny tekst ewangelii. Dyskusją kieruje kierownik kręgu. Praca przebiega w dwóch etapach: 1° Egzegetyczne wyjaśnienie tekstu. Na tym etapie kierownik formułuje szereg pytań, zmierzających do wyjaśnienia tekstu. 2° Zastosowanie tych tekstów we własnym życiu. Pytania na tym etapie będą skierowane ku życiu. Konfrontacja własnego życia z wezwaniem Bożym zawartym w Piśmie jest istotnym elementem tej pracy³.

Kierownikiem kręgu biblijnego może być duszpasterz lub przygotowany odpowiednio do tej pracy człowiek świecki. Jest rzeczą bardzo wskazaną, by duchowny był obecny na rozmowie biblijnej. Jeśli to jest niemożliwe, to powinien przed rozmową omówić z prowadzącym temat, dać mu pomoce oraz przyjąć sprawozdanie z przebiegu rozmowy. Następuje w ten sposób dowartościowanie ludzi świeckich; kierownik i uczestnicy nie są prowadzeni za rękę jak małe dziecko, lecz sami trują się poznaniem i studium Bożego Słowa. Kierujący rozmową jako ochrzczony i bierzmowany winien stać na wysokości powierzonego mu zadania. Szczególnie potrzebna mu jest znajomość problematyki biblijnej i umiejętność kierowania rozmową — dyskusją. Aby tej pracy podołać, potrzebuje teoretycznego przeszkolenia oraz praktyki pod okiem duszpasterza.

Dyskusyjna metoda pracy stawia również pewne wymagania uczestnikom. Chodzi tu już o chrześcijan dojrzałych (od 17 lat), pochodzących z jednego środowiska i zainteresowanych tematyką biblijną. Tylko w takich kręgach udaje się rozmowa. Ta forma pracy jest bardzo mile przyjmowana przez młodzież. Krąg winien obejmować najwyżej 10 do 15 osób. Przy większej liczbie uczestników rozmowa jest utrudniona i mało owocna. Lepiej również rozwija się praca kręgu, gdy uczestnicy biorą systematyczny udział w kręgach i okazują dużo dobrej woli i gotowości stosowania się do wezwania Bożego zawartego w Piśmie. Przy liczniejszej grupie uczestników można ich podzielić na kilka grup roboczych. Każda grupa otrzymuje na piśmie zestaw pytań, nad którym samodzielnie pracuje. Dobrze jest również odpowiedzi sformułować na piśmie. Po pracy w grupach następuje wspólne zebranie, na którym odczytuje się rezultaty pracy poszczególnych grup. Podsumowuje się wynik rozmowy. Na koniec kierownik rozmowy ujmuje „żywą ewangelię” w końcowej modlitwie improwizowanej. Krąg rozpoczyna się również modlitwą. Po lekturze tekstu wskazana jest chwila cichej medytacji. Dopiero potem następują pytania kierującego. Te pytania winny być jasne i rzeczowe. Dyskusja przy niewprawnych uczestnikach i niedoświadczonym kierownictwie narażona jest na niebezpieczeń-

³ O. Knoch, *Bibel und Seelsorge*, dz. cyt., 140.

stwa. Pierwsze niebezpieczeństwo polega na pochopnym wyciąganiu zbyt radykalnych wniosków lub na tanim moralizowaniu. Drugie zaś polega na zagubieniu się w zaułkach i w sprawach drugorzędnych. W pierwszym wypadku należy wnioski konfrontować z wyznaniem wiary, w drugim zaś sprowadzać dyskusję na właściwy temat⁴.

Tekst rozmowy winien być wcześniej wybrany i opracowany przez kierownika. Jest to konieczne dla właściwego ukierunkowania dyskusji oraz pomocy uczestnikom w wyjaśnianiu trudniejszych miejsc. Bez tego przygotowania dyskusja mogłaby utknąć na martwym punkcie. Należy wybierać takie teksty, które mają jakieś szczególne znaczenie dla życia chrześcijańskiego: wezwania i pouczenia Jezusa, apostołów czy też innych pisarzy Nowego Testamentu⁵. Mniej natomiast do dyskusji nadają się relacje historyczne, opisy cudów. Przy doborze tekstów należy również uwzględnić sytuację uczestników kręgu, ich wiek, wykształcenie, obowiązki zawodowe, rodzinne i społeczne. Najlepszego wyboru, zdaniem O. Knocha, dostarcza hasło pt. *Szkola uczniów*. Hasło to obejmuje podstawowe wymagania Chrystusa, wezwanie do naśladowania, posłannictwo w świecie. Do dyskusji nadaje się więc kazanie na górze w redakcji Mateusza i Łukasza oraz wszelkiego rodzaju teksty, wyrażające podstawowe cechy chrześcijanina: wiara, miłość, pokora, służba, odwaga w wyznaniu wiary, ubóstwo, czystość, modlitwa.

Kręgi biblijne przy dobrym przygotowaniu i kierownictwie mają wielkie znaczenie formacyjne. Nasamprzód dla uczestników kręgu: zmuszają do przemyślenia Pisma św., do wypowiedzi na jego temat i do wyciągnięcia wniosków życiowych. Dzięki temu uczą one patrzeć na świat w perspektywie wiary. Konsekwencją tego jest ciągle konfrontowanie własnego życia z wymaganiami Boga. Uczestnik takich dyskusji lepiej rozumie Pismo św., przez co w sposób bardziej świadomy i pogłębiony uczestniczy w liturgii. Uczestnicy czują, że są poważnie traktowani w swej godności chrześcijańskiej. Kręgi biblijne są dobrą szkołą apostołstwa laikatu. Kręgi żywej ewangelii mają również duże znaczenie dla duszpasterza. Dowiadyuje się on, jak uczestnicy kręgu — jego parafianie — poważnie starają się wcielić w życie żądania Chrystusa. Z dyskusji poznaje, jakie problemy nurtują współczesnego człowieka, co ułatwia mu głoszenie Słowa Bożego i pracę duszpasterską. Doświadcza wreszcie, że nie jest on samotny w naśladowaniu Pana⁶. A najważniejsze jest to, że forma ta bardzo odpowiada współczesnej młodzieży. Przed kilkoma laty na tygodniu eklezjologicznym w Lublinie (KUL) dyskutowano w grupach studenckich nad formami pracy biblijnej wśród młodzieży. Bar-

⁴ Tamże, 141 n.

⁵ Dużą pomocą w kręgach może być książka H. Schürmanna, *Słowa Pana. Nauka Jezusa o Królestwie Bożym*, Poznań 1969.

⁶ O. Knoch, *Bibel und Seelsorge*, dz. cyt., 142 n.

dzo krytycznie osądzono nabożeństwa Słowa Bożego jako zbyt uroczyście, hieratyczne, sztywne. Nie odpowiadają mentalności młodzieży. Zastrzeżenia wysuwano również co do godziny biblijnej, szczególnie wtedy, gdy się ona staje monologiem. Natomiast entuzjastycznie odnoszono się do kręgów biblijnych. Według tej metody pracuje Koło Teologów KUL i ma pozytywne rezultaty.

2. BIBLIJNA REWIZJA ŻYCIA

Wszystkie omówione dotychczas formy spotkania z Biblią za punkt wyjścia miały zawsze tekst Pisma św. Dopiero od tekstu przemyślanego, pogłębionego i przemodlonego przechodziły do życia. Słowo Boże zawarte w Piśmie domagało się realizacji w życiu, inkarnacji w życie. Pytano ciągle o to, jakie znaczenie ma dla nas dziś omawiany tekst Biblii. Takie ustawienie pracy biblijnej zrodziło się w środowisku kontemplacyjnym (*lectio divina*); punktem wyjścia było bezpośrednie doświadczenie Boga. Rewizja życia i metody do niej zbliżone mają natomiast odwrotny punkt wyjścia: od konkretnego wydarzenia, od konkretnej współczesnej sytuacji życiowej dochodzą do Słowa Bożego zawartego w Piśmie, które rzuca światło na doniosłość danego wydarzenia i wyjaśnia, jakie zobowiązania chrześcijańskie płyną z niego dla nas⁷.

Taki sposób spotkania z Biblią, a szczególnie z ewangelią, wywodzi się z metody pracy JOC'u. Metoda ta ujęta jest w jednym zdaniu: *Voir — Juger — Agir*, czyli „Widzieć — Oceniać — Działać”⁸. Widzieć konkretne wydarzenie czy sytuację współczesną, oceniać ją w świetle ewangelii i działać zgodnie z tą chrześcijańską oceną. Metoda ta została przyjęta i częściowo zmodyfikowana przez niektóre współczesne ruchy odnowy religijnej jak Focolarini, Grupy żywej Ewangelii, Synowie miłości. W Konstytucjach tych ostatnich rewizja życia jest obowiązującym środkiem formacji grup wspólnotowych. Ten sposób spotkania z Biblią rozwija się również w młodzieżowych środowiskach protestanckich. W Polsce proponuje tę metodę Ks. F. B l a c h n i c k i.

Nowym i oryginalnym elementem w tej metodzie jest przede wszystkim wybór punktu wyjścia — konkretne, aktualne wydarzenie. Następnie metoda ta ma charakter dialogowy i wspólny lub — dokładniej mówiąc — zespołowy czy grupowy. Wysunięcie na czoło tych właśnie elementów nie jest czymś przypadkowym, lecz ma swoje

⁷ Por. W. Erl — F. Gaiser, *Neue Methoden der Bibelarbeit*, dz. cyt., 17 n. Zob. również M. Magrassi, *Bibbia pregata* (Quaderni di Rivista Liturgica, 10), Torino 1969, 289 n.

⁸ W. Turek, *JOC i metoda jego działalności apostoelskiej*, Studia Warmińskie, t. V., Olsztyn 1969, 520 n.

głębokie uzasadnienie we współczesnej teologii, pedagogice i socjologii.

1° Podstawy doktrynalne tej metodzie daje rozwijająca się teologia „znaków czasu”. Sobór Watykański II uczy: „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasów i wyjaśniać je w świetle Ewangelii, tak aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania, dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie. Należy zatem poznawać i rozumieć świat, w którym żyjemy, a także jego nieraz dramatyczne oczekiwania, dążenia i właściwości” (KDK 4). Każde wydarzenie, zgodnie z tą teologią, jest znakiem obecności Bożej w świecie; jest ono włączone w wątek dziejów Królestwa Bożego, ponieważ Bóg w faktach tych działa w sposób tajemniczy. To działanie Boże nie jest jednak widoczne na zewnątrz. Konkretne wydarzenie podobnie jako Słowo jest znakiem, jest ewangelią otwartą na właściwej stronnicy. Trzeba jednak umieć czytać wewnątrz. Następnie trzeba powiedzieć, że prawa „ekonomii Bożej” są zawsze te same: Bóg dzisiaj mówi tak, jak mówił niegdyś w świętej historii zbawienia; a mianowicie „przez czyny i słowa wewnętrznie ze sobą powiązane, tak że czyny dokonane przez Boga w historii zbawienia ilustrują i umacniają naukę oraz sprawy słowami wyrażone; słowa więc obwieszczają czyny i odsłaniają tajemnicę w nich zawartą” (KO, 2). Z tą tylko różnicą, że w naszej sytuacji nie chodzi o *magnalia Dei* opisane w Biblii, lecz o ingerencje Boże w wydarzenia codziennego życia. Właśnie rewizja życia i metody do niej zbliżone starają się wyjaśnić ukrytą tajemnicę tych wydarzeń, zakładając przy tym, że tylko Słowo Pisma, a szczególnie Ewangelii daje nam właściwy klucz do poprawnej interpretacji tych wydarzeń; w ten sposób i w tej metodzie elementem istotnym jest Słowo Boże wyjaśniające sens wydarzenia. Metoda ta, podobnie jak poprzednia, domaga się wiary. Jak tylko wiarą można się otworzyć na Boga, który się objawia, mówi, powołuje, tak samo tylko okiem wiary można dostrzec obecność Boga w zwykłych wydarzeniach codzienności. Słowo Boże wzywa każdego osobiście, obejmuje egzystencję człowieka, tak samo w każdym wydarzeniu mieści się konkretne wezwanie i zobowiązanie chrześcijańskie. Przez wydarzenie Bóg mnie interpeluje. Wydarzenie stawia przed nami dwa fundamentalne pytania: a) W jaki sposób objawia się obecność Boża w tym wydarzeniu; b) Jakie wezwanie kieruje do nas Bóg przez to wydarzenie? Zatem w rewizji życia, podobnie jak i w innych formach spotkania z Biblią, chodzi o to samo: o słuchanie wezwania Bożego. W istocie więc metoda ta nie różni się od poprzednich. I tu i tam chodzi o Słowo Boże i życie; tu i tam chodzi o osiągnięcie tych samych wartości, Tylko droga jest inna⁹.

⁹ Por. M. Magrassi, *Bibbia pregata*, dz. cyt., 290.

2° Przyjęcie innej drogi ma swoje uzasadnienie pedagogiczne, socjologiczne i psychologiczne. Uwzględnienie tych danych sprawia, że ta nowa metoda jest bardziej skuteczna, współczesna i atrakcyjna. Człowiek współczesny w sposób szczególny odczuwa to, że jest „postawiony w konkretnej sytuacji życiowej”; *Sitz im Leben* leży w centrum zainteresowań dzisiejszego człowieka. Nowa metoda spotkania z Biblią zrodziła się nie w środowiskach monastycznych jak np. *lectio divina*, lecz w środowisku ludzi świeckich, aktywnie zaangażowanych w życie społeczne i starających się przepoić to życie zacyzonym ewangelicznym. Metoda ta powstała w katolickich środowiskach młodych robotników zorganizowanych w JOC. „Organizacja pragnie nauczyć młodych robotników, by patrzyli na rzeczywistość i widzieli bez przesądów. To widzenie doprowadza ich do spotkania, do konfrontacji z życiem, do wejścia w sedno problemów... W drugim etapie metody jocistowskiej należy przystąpić do oceny poznanej rzeczywistości w świetle zasad nauki chrześcijańskiej, a także tę ocenę sformułować, czyli wypracować pewne sądy o tej rzeczywistości prowadząc do pewnych dyrektyw i programów, do działania... Ostatni etap omawianej metody winien ustalić co można i należy uczynić, by podane zasady wprowadzić w życie odpowiednio do okoliczności, miejsca, i czasu, jak należy działać aby ono było najskuteczniejsze”¹⁰. To głębokie zakotwiczenie w konkret współczesnego życia ma wielkie walory pedagogiczne. Intensywność ludzkiego doświadczenia zostaje wciągnięta w służbę wiary i modlitwy. Wszystko zdąży ku temu, żeby spotkać się z Panem i nawiązać z Nim dialog poprzez wydarzenie i poprzez Słowo Boże.

3° Na koniec metoda ta wykorzystuje najnowsze osiągnięcia współczesnej pedagogiki. Odnowienie metody pracy biblijnej ma duże znaczenie praktyczne. Omawiana metoda pracy biblijnej nowe impulsy czerpie z dwóch źródeł: 1° Z nowego ujęcia dialogu jako podstawowego warunku ludzkiej egzystencji, 2° Z metod pedagogiki grup, ekip, które przez swobodną, a równocześnie twórczą zabawę pomagają rozwijać w nas to, co ludzkie. Nazwanie tej nowej metody dialogową i grupowo-pedagogiczną jest zgodne z dialogowymi wspólnotowo-dynamicznymi zasadami, które znajdują się właśnie w samym Piśmie św. Historia bowiem zbawienia Starego i Nowego Testamentu ma charakter dialogowy i wspólnotowy. Dlatego właśnie niektórzy autorzy stawiają aż tak daleko sięgające pytanie: Czy w ogóle można dzisiaj inaczej, jak tylko dialogowo i w oparciu o pedagogikę pracować nad tekstem biblijnym¹¹.

Punktem wyjścia dla tej metody pracy ma być konkretne współczesne wydarzenie. Skąd czerpać te wydarzenia i jak konkretnie

¹⁰ W. Turek, dz. cyt., 522—525.

¹¹ W. Erl, *Gruppenpädagogik in der Praxis*, Tübingen 1970. W. Erl — F. Gaiser, dz. cyt., 7 n.

przepracowywać je w grupach? JOC czerpała głównie fakty ze świata robotniczego, posługując się ankietą. W duszpasterstwie biblijnym metodą rewizji życia należy rozszerzyć zakres wydarzeń oraz metodę ich poznawania. Rzadko kiedy środkiem poznania rzeczywistości będzie ankieta przeprowadzana przez grupę. W doborze wydarzeń aktualnych i w pracy nad nimi można posłużyć się metodą proponowaną przez W. Erla i F. Gaisera¹². Aktualne wydarzenia, sytuacje, pytania, problemy do dyskusji w grupach i oceny ich w świetle Pisma św. dostarczają nam dzisiaj liczne czasopisma i magazyny ilustrowane, baczna obserwacja otaczającego nas świata i własne doświadczenia, środki masowego przekazu jak radio i telewizja, film i teatr, płyty i taśmy ze współczesną piosenką, współczesna literatura.

1° Obserwacja życia i własne doświadczenie. Willi Erl podaje następujący przykład znany całej grupie. Młody człowiek, zaledwie 20-letni, zachorował na białaczkę. Zdaniem lekarza będzie żył najwyżej jeszcze dwa lata. W takiej sytuacji młody człowiek pyta: „Czy życie moje ma jeszcze jakiś sens?” Co mu odpowiemy? Kierownik grupy dyskusyjnej może od razu wobec wszystkich postawić to pytanie i przyjmować propozycje. Dla intensywniejszego zaangażowania wszystkich może grupę podzielić na kilka zespołów, które pracować będą oddzielnie. Po około 30 minutach pracy w zespołach następuje spotkanie całej grupy oraz przekazanie i omówienie odpowiedzi. Dyskusja zapewne pójdzie w kierunku sensu życia. Można wtedy zacytować Rdz 1, 26—31 (lub inny tekst biblijny) i zbadać poważnie (metodą dyskusyjną), czy ten tekst nie daje nam i choremu na białaczkę, możliwej do przyjęcia odpowiedzi. Jakie wezwanie kieruje do nas Bóg w tym fakcie i tekście? Można oczywiście szukać i innych tekstów, które rzucałyby światło na to wydarzenie. Modlitwa improwizowana, obejmująca całokształt problematyki i zawierająca jakąś naszą odpowiedź. Punktem wyjścia mogą być również wydarzenia lub postawy, które ujawniły się w danej konkretnej grupie lub wspólnocie.

2° Czasopisma, magazyny ilustrowane i środki masowego przekazu pełne są faktów, sytuacji i problemów z całego świata, które winny być przemyślane i ocenione w świetle ewangelii. Wachlarz wydarzeń jest tu bardzo szeroki. Komunikaty i reportarze z działań wojennych. Głód i potrzeby krajów „trzeciego świata” mogą być też punktem wyjścia owocnego dialogu biblijnego. Wreszcie bogata problematyka społeczno-moralna kraju czy środowiska, często spotykana na łamach prasy, może dać bogaty materiał do rewizji życia. Oto niektóre tylko z problemów: alkoholizm, chuligaństwo, życie nienarodzonych, problematyka rodzinna, etyka zawodowa, bezpie-

¹² *Neue Methoden der Bibelarbeit*, dz. cyt., 12—18.

czeństwo na drodze. Wszystkie te problemy domagają się głębszej refleksji w świetle ewangelii Chrystusa¹³.

3° Współczesny film obyczajowy czy dokumentalny może być bardzo dobrym punktem wyjścia do rozmowy biblijnej.

4° Płyta ze współczesną piosenką i przebojem dostarcza dobrego materiału dyskusyjnego. Polemika z modnym i rozpowszechnionym przebojem jest przede wszystkim polemiką z ideami, życzeniami, marzeniami i modelami, jakie sugerują młodemu człowiekowi masowe środki przekazu i którymi on żyje. Naświetlenie tych sugestii i propozycji ewangelią i krytyczne ich przemyślenie jest sprawą dziś bardzo istotną. Jak przeprowadzić taką rozmowę? Po przegraniu płyty należy najprzód w rozmowie uświadomić sobie treść piosenki, jej ideologię. Aby tego dokonać, trzeba będzie kilka razy przegrać płytę. Po tym następuje ocena, wartościowanie tej treści w świetle zdrowego rozsądku i w świetle Biblii. Przejście do oceny w świetle Pisma może ułatwić następujące pytanie: „Czy Jezus (np. na weselu w Kanie) zgodziłby się na treść tej piosenki? Dlaczego? Dlaczego nie?”¹⁴.

5° Wreszcie współczesna literatura i poezja dostarczają bogatego zestawu faktów, sytuacji i problemów, które mogą stanowić punkt wyjścia dialogu grupowego¹⁵.

W tych rozmowach biblijnych trzeba pamiętać jeszcze o następujących sprawach: a) Nie jest rzeczą konieczną, ani też zawsze możliwą oceną jednego faktu przy pomocy konkretnego tekstu biblijnego, ocena może być przeprowadzona w świetle całej Biblii; b) Nie należy się zatrzymywać na teoretycznym wartościowaniu faktu, ale zawsze trzeba się starać o jakiś czyn.

Lublin

KŚ. JÓZEF KUDASIEWICZ

Ks. Jerzy Chmiel

WSPÓŁCZESNA EGZEGEZA STAROTESTAMENTALNA A DUSZPASTERSTWO

1. SYTUACJA W EGZEGEZIE STAREGO TESTAMENTU

Do II wojny światowej prym w egzegezie starotestamentalnej wiodła myśl protestancka, zwłaszcza niemiecka. Charakterystyczne było powiedzenie wielkiego o. L a g r a n g e'a, założyciela *Ecole Bibli-*

¹³ K. Rommel, *Gebet über der Zeitung*, Stuttgart 1967.

¹⁴ W. Erl — F. Gaiser, dz. cyt., 14 n.

¹⁵ P. Hahn, *Bibel und moderne Literatur*, Stuttgart 1967.